

Tápei gyerekjátékok

TAPÉN magára a játszásra, általánosságban azonos értelemmel, van még egy másik szó is: *kacézik*. Ahogy mondják: „kikacézta mán magát.”

A csecsemő legelső játéka a nevetés. Ránevetnek és ő visszanevet, vagy csiklandozzák, lengetik, stb., hogy nevéssen. Ebből fejlődik tovább a legelemibb játékosság, aminek alapja a gyerek szerveinek frissen tanult használása. Ezért tanítják a kicsi, beszélni-kezdő gyereket rigmusokra, mondókákra, esetleg valami kis maga-illetéző mimeléssel kapcsolatban. Két és fél éves kislány selypítette el nekem:

*Ángyi süített rétest,
Nem adott belőlle.
Kivitte a kerbe
Galléros kendőbe.
Utánna mönt bácsi
Mögfogta az Ángyit
A kert közepébe!*

*Kinn a bárán,
Benn a farkas,
Aranszörű,
Idehallgass.*

*Elmönt a tyúk a vásárba,
Batyút kötött a hátára.
Elfelejtött jegyöt vönni,
Le köllött a batyut tönni.*

Hogy számukra éppen az a játékelmény, mint a többi játéknál, bizonyítja, hogy úgy mondták el, hogy jegyezzem föl, mint játékot.

A „Kis Katiban” már utánzó mozgás is van:

*Kis Kati főzi a kását.
Kavari, keveri, mindég jobbra kavari.*

Mondják és a mondókát a kezükkel illusztrálják.

Megjátszák a következő játékot is:

*Egyszer volt egy kemence,
Belebujt a kis Bence
Kormos volt a kemence,
Fekete lett kis Bence.*

*Ránézett a mamája,
Nem ismert a fiára.
Becsukta a kemencét,
Jól elverte kis Bencét.*

Megmarad ez a vonal a későbbi korban is, de jobban érezhetővé válik benne valami formai és tartalmi játékosság, amit néha a dallam is elősegít, vagy egy tréfásan kihangsúlyozható fura szó: ilyen a „Julis néni“.

*Julis néni beteges tralalalala.
Nem szereti a levest tralalalala
Mert a leves paprikás tralalalala
Julis néni heptikás tralalalala*

vagy jelentésbeli célzatos játékosság, ami a csufolódásokban látható:

*Lányok, lányok szépek vagytok,
Piros az orcátok
Kerbe jártam
Rózsát láttam
Hasonlít hozzátok.*

*Fiúk fiúk csunyak vagytok
Kormos az orcátok
Kerbe jártam
Majmot láttam
Hasonlít hozzátok.*

Ugyancsak a másik: testmozgások során a „Csip-csip csóka — vak varjucska“ csipkelődő játékban a mondás játékossága és a kézügyesség ingerlő játékossága harmóniában van. Az emelgetésben is világos még a testi erő játékos használata és a szokatlan testnyúlás újságának érzéki varázsa, amit játékos beszélgetés alapoz meg: hát-tal egymásnak állnak és karjukat összefonva az egyik meghajlik és kérdi:

„mit látsz?“
— „gólyát“
„mit öszik?“
— „békát“
„adsz-e belőlle?“
— „nem“.

Erre jól megrázza, aztán cserélnek.

Azonban a játék mindinkább testi erő és ügyesség szóltan virtusába megy át a növekvő korrallal. Még szükség van a logikai megalapozás miatt a felelgetőre az „Adj király katonát“ — játékban. Kétsorban állnak a fiúk egymással szemben, kezét erősen összefogva

és az egyik sor (a játékban nyilván a hadsereg) „királyá“-nak felszólítására: „adj király katonát!“ a másiké válaszol: „nem adok“ — „Ha nem adsz, szakítok!“ — és ezen van már a hangsúly: nekirohan egy a sornak, s ha átszakította, egyiket magával viszi; ha erősebben tartották a kezüket, ottmarad.

Ugyanez a lányoknál más mondókával megy:

„Cigán asszon szakadás-e a lánc?“

— ha azt mondja: nem, akkor szakítanak.

Vagy: „Girgár-gárgár, kit vártok?“

— „Azt a híros Ilkát“.

S végül egészen elűnik a szó, az erő és ügyesség vetélkedésében, — amilyen a „Bakugrás“, „Négyes bakozás“, „Ujhús“ —; lányoknál: a „Sántázás“, „Kötélugrálás“, stb.

Az eszköznélküli játékok két nagy csoportja is a fent írt ügyesség és erő virtusából született: fogócskák és bujócskák gazdag csoportja. A kergetőzés a mozgás ügyessége, a gyorsaság versenye; a bujócska az ész ügyeskedő megtévesztő játékossága.

Mindkettőnek több válfaját s azok szigorú szabályait, szertartásszerű kezdéseit ismerjük. Fogócskát: „kezesődés“-nek is hívják a fogó, (macska) a: „kezes“ csúfolják is: „kezes kapanyeles“.

Legelemibb formájában a gyerekek kergetik egymást és ezt mondják:

Éri kakas a fiát, útonn éri az anyját!

A bujócskának pedig: „humócska“, „humócskázás“ a neve, vagy röviden „humó“ — így hívják azt is, aki behunyja („humja“) a szemét, amíg a többi elbűvik. Hogy ki legyen az első kezes, vagy humó azt „kiszámolással“ döntik el. Körbeállnak, és egy számol: mondókát tagolva és minden tagnál rámutat egyre haladván a sorban körül. Ilyen kiszámoló kezesnél:

Pad alatt, pad alatt van egy ház

Ott lakik a Mikulás.

Kértem tőle szalonnát

Azt mondta, hogy pofonvág.

Ha pofonvág möghalok

Én löszök a tolvajuk.

Pestön jártam iskolába,

Térgyig érő ibolyába,

Láttam a Böskét,

Szötte a büszkét.

Égy, kettő, tizenkettő,

Té vagy az a vén kergető.

Etkem, betkem kergetőben,

Szól a rigó az erdőben:

Csir-csár Szabó Pál.

Cseresznyével töltött tál,

Fuss ki, fuss ki, mönny ki,
 Tiéd lögyön szödd ki.

Egy, kettő... húsz
 Egy font hús.

„Ántántérusz, szó reke tika ola bola bambuszka,
 Terád jött a fogócska:
 Panna, verebek anyja.“

Az utóbbinál lehetetlen észre nem vennünk valamelyes hangzásbeli rokonságot az ante, apud, ad, adversus... latin praepositio sorral, de az értelmetlen sornak frappáns befejezéssel még nevetetőbb kacskaringót adtak az idegenszerűségben már egyébként is mulatságosan hangzó versikében.

Humónál:

Ó, ó, ó
 Tündérkaszinó.
 Akire esik a tiz
 Az lösz a humó:
 Egy, kettő, három, ...

Pad alatt, pad alatt, a föld alatt.
 Sárga csikó, a föld alatt.
 Ló, ló fut a ló
 Isten korbácskája.
 Náddal högyözi,
 Nádpálcával kungati:
 Kun, kun, Szabó Pál
 Të eredj ki, të humjál.

En, te, ő, mi, ti, ők,
 Budapesten nagyobb számár
 Nincs, mint ő.

Haj poléna, poléna, kerekési széna, faggyú, gyertya,
 A kemönce lángot vetött, két kis kakas összeveszött:
 Kukurikú, macskatúrú.

Játék közben a kezes, vagy humó-változás nagyon sokféle: kezesnél „érintésre“, „mögfogás“-ra, „háromütés“-re veszi át valaki, vagy „szaporodós macska“ van stb. Humócskában: hol az, akit legelőször megtalált, hol a legutolsó lesz a következő humó, vagy „ipics-apa“-val játszá: mindenkit ki kell a humónak külön-külön a meghatározott helyen a hely ütögetésével ütni, mert, ha a bujó ért oda előbb és azt mondja „ipics-apa a humó“, akkor kimentette („ki-ütötte“) magát, de ha valaki benne is marad a humóságban, még az utolsó „mentheti“.

A mondókás, vagy énekes eszköznélküli társas-csoportos játékoknak aztán végtelen gazdag sora van a fiúk — méginkább lányok

— vagy vegyesen mindnyájuk részére, a legkisebbektől egész az eladólánysorban lévőkig ki-ki megtalálja a magáét.

Három-négy éves kislányok már játszá, de játszá még a nyolc-tizenkét évesek is: körbeállnak, mondják a mondókát:

*Dombon törik a diót
Rajta vissza mogyorót,
Tessék kérem megbecsülni
És a dombra lecsücsülni, csüccs!*

mondják és egyszerre hirtelen lecsücsülnek.

A Bújj-bújj zöldágot is játszá négytől tizenkét évesekig:

*Bújj, bújj zöd ág, zöd levelecske;
Nyitva van az aranykapu
Csak bujjatok rajta.
Nyiss ki asszony kapudat, kapudat,
Hagy kerüljem váradat, váradat.
Szita, szita péntök, szerelöm csütörtök
Babszërda“*

éneklik és különbözöféle-módon összefogözva az összefogott kezek alatt kell „bujni“.

Másikban a forgatás a játék mozgó része:

*Ica rica kukorica
Pattogatott kukorica
Pattogassunk kukoricát
Forgassuk mög a Katicát.*

Mikor a végére érnek, megforgatják egymást. Ilyenféle, amelyikben összefogözva forognak és minden eléneklés után egynek ki kell fordulnia a körböl, míg mindenki kifelé néz:

*Kis kácsa fürdik, fekete tóba,
Annyáhon készül Lengyelországba,
Aranyos a háta, ezüstös a talpa,
Fordulj ki, fordulj ki aranyos Ilonka..*

Nagy csoportját alkotja az eféléknek a szembekötéssel kapcsolatos játék. Ilyen, mondókákból többé-kevésbbé érthetö, vagy közismert játékok:

Csömbézés: bekötik egynek a szemét.

Várjálcsak: erre csörög a dió, amott mög a mogyoró.

*Fordulj vigan koszorú,
Ne légy olyan szomorú
Mariska van középett
Szembefogva sötétbe.
„Ki van a hátad mögött?“
Në nézz hátra
Gyün a farkas
Tüzet hozz a szájába.*

Így is: jön a róka
Né nézz hátra
Tüzet viszen
A markába.

Nyuszi ül az ágyon
Félre szündikálva.
Tán beteg vagy nyuszikám?
Többet nem ugorhatsz?
Nyuszi hopp, nyuszi hopp,
Nyuszi egyet megfogott.

Gyűrűvándorlással kapcsolatosak:

„Csöm, csöm gyűrű, aran gyűrű
Nálad, nálad ezüs gyűrű
Itt pörög, itt a pipa, itt füstöl
Gyűhet a kóbász, kisült a hurka.

Megy a gyűrű vándorútra
Égyik dombrul a másikra
Aki tudja mög né mondja
Merre van a gyűrű útja.
Csili csalamári, csili csalamári
Csili csalamári, Sári hopp.

Ezeket a játékokat hét-tizenkétéves gyerekek játszá, nem so-
kat számít fiúk-e vagy lányok, csak a játék fordulatai, élénksége
adja meg vonzóságukat, akárcsak az „Ollózás“, vagy a „Farkas és
libák“ esetében. Az ollózást fák mellett játszá. Egynek nincs „háza“
(az a fa) és jár körben: „Hun az olló komámasszony“, válasz pl.:
„Amoda a tulsó végin“. — Míg az odajár, helyet cserélgetnek. —
Odahagyják a házukat: „Árulom a házam“. A „Farkas és libák“ így
megy. Libák: „Anyám, anyám éhös-vagyok.“ Anya: „Gyertök haza li-
buskáim“ L: „Nem merünk“ A: „Mitül féltök“ L: „fias farkastul“ A:
„Hun lakik?“ L: „Erdőbe“ A: „Mit öszik“ L: „?“ A: „;Mibe mos-
dik?“ L: „?“ A: „Mibe türülközik?“ L: „Bubások farkába“ A: „Gyer-
tök haza libuskáim almára“ L: „Nem mönyünk“ A: „Gyertök haza
libuskáim mákostésztára“ (mondjuk, ebben egyeztek meg előre ti-
tokban s most gyorsan beszaladnak az anyához nagy zsvajgással).

De lassan szétválk a fiúk és lányok csapata és míg a fiúk ke-
ményebb: erőt, virtust kívánó fiús mozgást keresnek, a lányok is
megtalálják a nekik valót. Néha csak egyszerűen körbe állnak és
énekelnek:

Hej szénárom, szénárom
Széna szakadékom
Benneforog kis mönyecske
Nyul nyul vonala
A nyálával nyálazza
A bögyivel bögyözze
Ölgöm bölgöm, jó barátom
Ölelj akit szeretsz!

Ezt ölelöm, ezt csókolom
 Ezt mán régön ezt sóhajtom
 Sájdalom, sájdalom Sári gilicicke
 Egy pézt kaptam a hegedűbe
 Téli Maca, téli Maca, téli tajigája
 Sűrű szita fatarisznya hajts ki Boriskája.

Hej szénáalom, szénáalom
 Széna kaszálója
 Benne kerek asztal
 Vödd be akit szeretsz.

Ezt ölelöm, ezt szeretöm
 Ez az én édös kedvesöm:
 Faggyú gyertya, a kemönce lángot vetött
 Két kis kakas összeveszett:
 Kukuriku!

A gazda rétre megy.
 A gazda rétre megy
 Az ökör vele megy
 Az ökör vele vele megy
 Ki a ki a rétre megy.

Érik a meggyfa,
 Hajlik az ága
 Alátta van egy
 Barna kis lányka.
 Kabd be szivem, kabd be,
 Akit szeretsz kabd be.

Ezt ölelöm, ezt kedvelöm,
 Ez az én édös kedvesöm
 Holláricca, holláricca
 Csak a szivem szomorítja
 Állj ki mán szekfűszál.

(Valószínűleg volt eredetileg játékananyag is ezekhez hozzákapcsolva, de lekopott).

A mondókák szövegében és dallamában a lányok érzelmesebb nőisége mutatkozik meg, s lassan helyet kapnak benne, — mint a lányok gondolatában is: a fiú, a szerelem:

Szeged város szép helyen van
 Mert az ország közepén van
 Környes-körül arany csipke
 Rászállott a bús gerlice.
 Ha én bús gerlice volnék
 Anyám ablakára szállnék
 Éjjel nappal ott turbékolnám
 „Ebreñ vagy-e kedves Anyám”.

— „Ébren vagyok nem aluszom
Mindig rólad álmodozom...
Mindig azt turbékolnám,
Itthon vagy-e édes rózsám.“

Körben áll egy kislánka,
Lássuk ki lössz a párja
Kit választ ki, szeret legjobban:
Azzal fordulok gyorsan — akkor forognak:
Ezt szerettem legjobban
Ezzel fordulok gyorsan
Lá, la, la, la, lalalala,
La, la, la, la, la, la, la.

(Valószínűleg eredetileg nagy fiúk és nagy lányok közösen játszották ezeket, és a következőket, de ma már nem igen fordul elő).

Néha több a cselekmény:

„Beültettem kis kertömet a tavasszal,
Rózsa, szekfű, liliom és rezedával
Ki is nyíltak egyenként
El szeretném adni mind
De most mindjárt.“

— „Én mögvőszöm virágodat ha eladod,
Ha az árát, te magad is nem sokallod.“

„Versenyfutás az ára uccu nézzünk utánna
De most mingyár.“

Hej méz, méz termött méz
Termött méznek áldottsága,
Léhullott virága.
Ez az áldott bor, mert mindönre foly.
Ha jól iszok belőle, a torkomra forr.

belső: „Mit kerülgetöd kis házom tájékát“

külső: „Azt kerülgetöm kis házad tájékát,

Rozika lányodat szeretném elvönni“

— „Rozika lányomat nem adom gyöngykoszorú nélkül“
(de aztán csak odaadja): „Eredj édes lányom“.

„Vén boszorkány mit keringetöd a házam tájékát“
— „Van neköd, van neköd szép eladó lányod“
„Nincs neköm, nincs neköm szép eladó lányom“
— „Láttam. Nagyváradi piacon piros almát árult“
„Vöttem is belőlle, öttem is belőlle, mögszerettem
a te Juliska lányodat“
„Juliska lányomat nem adom gyöngyszoknya nélkül,
Aranyhintó nélkül. — Eredj édes lányom“

(itt is talán közben régebbi alakjában történt valami hintó átadás stb.) Egyenkint így fogynak el a körből.

Lányok és fiúk — lassan játékból kinövők heteroszexuális érdeklődésének kedves játékos megjelenése már:

*„Elvesztöttem zsebkendőmet, mögver anyám érte
Égy kis leány mögtanálta csókot kíván érte.
Szabad péntök, szabad szombat, szabad szappanyozni,
Szabad ennek a kis lánnak egy pár csókot annni.“*

(körben állanak, és aki előtt leejti a középső a kendőt, az csókot kap).

Az eszközzel való játéknál nem fontos, hogy mondóka öröklődjék állandó formában — amint ez az alakoskodó, mondókák, éneklős játékokban fenntartó, megőrző szerepet tölt be — hanem a játékeszközzel való bánásnak vannak meg nem változó törvényei, amint ezt a fiúk gülüzésében (a golyózást nevezik így Tápén a mai gyerekek, mert az öregek: „güliterezni“ kifejezést használják) csülközésében, csermézésében, tekézésében, bigézésében jól látszik.

Ujabban is alakulnak ki azonban mondókák, kifejezések pl. a labdajátékokban. Lányok ütögetik a labdát a falhoz, közben az alábbi szerepet mondják maguknak:

*„Két kezecske, félkéz, háromújj, előltapsi, hátultapsi, füsze-
recske, gurgulyácska leeresztőcske, gatyácska, balgatyácska, fordul-
lócska.“* Vagy, mikor négyen dobálják a labdát aki elejti: *„fálláb,
— féltérny — kéttérny — hasvást — hátvást — baloldaldavást —
jobbaldaldavást“* — állásokat veszi fel; majd javításnál felfele is így egyenként halad.

A fiúk a „nemzetest“ tették lélektanilag kiszámítottabbnak az-
zal, hogy a név kiáltás elé egy figyelmeztető mondatot eszeltek ki:

„Lukra csóró itt a móró: török!“

Hadd említsük még meg, hogy a gyerekekbe hamar beleneve-
lődik a babonás hit, de az ő korukban még játékosan jelenik ez meg:
este, mikor szétválnak a játék után oda kiáltja egyik a másiknak:
„Gyere ide, sugok valamit“ mikor odamegy, megfogja és ráüti:
„Röggeli kávé, esteli málé — rajtad maradjon a hasfájás“. Aki
kapta, ha tudja, tovább adja. Akire legutoljára ütik, azon marad.

GYEREKEKBEN természetesen folytonos a sor, s így legter-
mészetesebb az egymástól tanulás. Tanulnak azonban az idősebbek-
től is. A játékanyagban folytonos változás van: kiesik, elfelejtődik
egyik-másik, merülnek fel újak. Jelentősége van ebben esetleg
más vidékről odavetődött élénkebb gyerekek, aki magával hozza
a régi hely játékait és az új falujabelieket is megtanítja rá, de legfő-
képpen az iskolának. Nem nagyon válogatós a gyerekek, ha jó játé-
kot lát-hall, megtanulja és játsza. Néhányon egészen világosan
felismerhető az intellektuális eredet, nemcsak tartalmi célzatossá-
gában vagy idegenszerű nyelvi anyagában, hanem igen gyakran
már a kiejtésében. A tájnyelvtől különböző nyelven beszélő tanító,
vagy tanítónő irodalmi nyelvét őrzik meg sokszor a hűségesebb reci-
tálásban.

T.Á.P.

(Ortutay-szeminárium gyűjtése)